

FRANSKA I
ITALIENSKA I
ALLMÄN GRAMMATIK

Institutionen för franska, italienska och klassiska språk
Per Förnegård, 2007
(reviderad juli 2008)

VAD ÄR GRAMMATIK?

Grammatik är en komplett beskrivning av språket, det vill säga principerna för hur språket konstrueras. Grammatiken innehåller flera olika delar, såsom fonologi (studiet av fonem och hur dessa kombineras), morfologi (hur morfem kombineras och hur ord är uppbyggda), syntax (hur fraser kombineras och är uppbyggda och vilken funktion dessa har), semantik (ords och morfems betydelse).

Grammatik kan betyda olika saker:

1. **inre** (mental) **grammatik** – vår språkliga kompetens, vår språkintuition;
2. **deskriptiv** (beskrivande) **grammatik** – beskrivning av den inre grammatiken, beskrivning av ett språk, hur man bildar ord, fraser, satser och meningar (t.ex. *Svenska Akademiens grammatik*, Riegel *et al.*: *Grammaire méthodique du français*);
3. **normativ** (preskriptiv) **grammatik** – värdering av ord och uttryck, rekommendationer om *hur* man bör uttrycka sig i ett visst sammanhang (t.ex. *Svenska Akademiens språklära*, Grevisse: *Le bon usage*).

SPRÅKETS ARKITEKTUR

analysnivå	exempel	underdisciplin
text	Experterna anser att det är ett högst troligt scenario att Jonas Björkholm skriver kontrakt med IFK Norrköping i början av mars. Enligt Björkholm själv är dock inget bestämt. Vi väntar alltså med spänning på vad som skall hända.	textlingvistik/ pragmatik
mening	Experterna anser att det är ett högst troligt scenario att Jonas Björkholm skriver kontrakt med IFK Norrköping i början av mars.	syntax/ pragmatik
sats	att det är ett högst troligt scenario	syntax/ semantik
fras	ett högst troligt scenario	syntax
ord	troligt	morfologi/ semantik
morfem	tro lig t	morfologi
fonem	[t] [r] [u:] [l] [i] [t]	fonetik/ fonologi

- **Pragmatik** kopplar yttrandesemantiken till verkligheten och beskriver villkoren för en lyckad *kommunikation*.
- **Textlingvistik** handlar om hur en *text* byggs upp, till exempel vad som binder samman meningar till en text.
- **Semantik** är läran om ords och satsers *betydelse* (lexikal semantik respektive satssemantik).
- **Syntax** beskriver hur ord fogas samman till större enheter, såsom *fraser*, *satser* och *meningar*. Syntaxen studerar även frasernas och bisatsernas funktion, det vill säga vilka *satsdelar* dessa utgör.
- **Morfologi** är läran om språkets minsta betydelsebärande enheter, *morfemen*. Häri ingår även ordbildningsläran och ordklassindelningen.
- **Fonetik** beskriver hur språkljuden, *fonemen* – språkets minsta betydelseskiljande enheter –, produceras och hur de låter. **Fonologi** handlar om ljudsystemet i ett visst språk och om vilka ljud som används för att bilda morfem och ord.

MORFOLOGI

Morfem

Morfem är **språkets minsta betydelsebärande enhet**. Ett morfem är ett fonem eller, oftast, en kombination av fonem till vilken någon form av betydelse kan kopplas.

Olika sorters morfem:

- **Lexikala** eller **fria morfem** är (eller kan fungera som) självständiga ord som man hittar i ordböcker: *korv, ta, röd, att, till*. Den del av det lexikala morfemet som bär huvudbetydelsen och till vilken grammatiska morfem kan fogas kallas **stam** (t.ex. *flyg-* i *flyga* / *parl-* i fr. *parler* och it. *parlare*). Nya lexikala morfem inkommer ständigt i alla moderna språk.
- **Grammatiska** eller **bundna morfem** kan inte fungera som självständiga ord utan måste kombineras med ett eller flera lexikala morfem. Bundna morfem finns inte i vanliga ordböcker, och de har ofta enbart grammatisk funktion. Nya grammatiska morfem skapas sällan: varje språk har en viss uppsättning.

Olika sorters grammatiska morfem:

- **Avledningsaffix** sätts framför (**prefix**) eller bakom (**suffix**) ett lexikalt morfem för att skapa ett nytt ord, t.ex. morfemen *be-* (*begråta*) och *-are* (*målare*) / *ri-* (*risalire*) och *-ibile* (*leggibile*) / *in-* (*incapable*) och *-eux* (*malheureux*). Avledningssuffixen används oftast för att byta ordklass, till exempel *malheur* (substantiv) → *malheureux* (adjektiv) → *malheureusement* (adverb) / *sfortuna* (substantiv) → *sfortunato* (adjektiv) → *sfortunatamente* (adverb).
- **Böjningsaffix** sätts i de flesta indoeuropeiska språk sist i ordet, efter stammen. Till skillnad från avledningssuffixen används böjningsaffixen inte för att byta ordklass; de är i stället de olika former som en viss ordklass kan ha i ett visst språk, till exempel adjektivens komparation (*vitare, vitast*) eller genus- och numerusböjning (fr. *blancs, blanche, blanches* / it. *bianca, bianchi, bianche*), substantivens böjning i numerus (*studenter*), species (*studenterna*) och kasus (*studenternas*), verbens tempusböjning (*smekte, smekt*) och böjning i 1:a, 2:a och 3:e person singularis och pluralis (fr: *souffre, souffres, souffrons, souffrez, souffrent* / it: *parlo, parli, parla, parliamo, parlate, parlano*) samt artiklarnas kasusböjning (ty: *ein, eines, einem, einen*).

Vissa språk har en rik uppsättning böjningsaffix för **substantiv** (till exempel svenska och slaviska språk). Andra har bara pluralaffix (t.ex. engelska) medan vissa språk inte ens har det: franskan har i princip

bara pluralaffix i skrivet språk. I vissa språk har verben en rik uppsättning böjningsaffix, t.ex. spanska, italienska och portugisiska. (Skriven franska har många böjningsaffix, men de är långt färre i talad franska.) Andra språk markerar i princip bara tempus (t.ex. svenska). I vissa språk, exempelvis latin, har samtliga *öppna ordklasser* (se nedan) en mycket rik böjning, medan andra språk använder böjningsaffix i mycket liten utsträckning (t.ex. engelska).

Sammansättningar

Vissa ord innehåller mer än ett lexikalt morfem. Dessa ord kallas sammansättningar (till exempel *taxichaufför*, *gatukorsning*, *småmysa*, *Riksantikvarieämbetet*). Flera germanska språk, som svenska och tyska, bildar i mycket hög utsträckning nya ord på detta sätt. I romanska språk är möjligheterna att foga samman flera lexikala morfem för att bilda sammansättningar mycket begränsade: här använder man i stället flerordsuttryck, t.ex. *machine à coudre* / *macchina da cucire* ("symaskin") och *hymne national* / *inno nazionale* ("nationalsång"). Franska och italienska sammansättningar som liknar de svenska finns dock, men vanligtvis måste förleden utgöras av ett böjt verb och efterleden av ett substantiv: *lave-vaisselle* / *lavastoviglie* ("diskmaskin"), *gratte-ciel* / *grattacielo* ("skyskrapa"), *brise-glace* / *rompighiaccio* ("isbrytare"). Franskan uppvisar slutligen ett fåtal sammansättningar som innehåller eller utgör en hel sats, till exempel *un sauve-qui-peut* ("en oordnad flykt") och *un m'as-tu-vu* ("en skrytmåns").

Sammansättningar innehåller alltså minst två lexikala morfem. De kan utöver detta innehålla ett eller flera grammatiska morfem. *Först/a/maj/demonstr/ant/er/na/s* innehåller tre lexikala morfem (*först*, *maj*, *demonstr-*) och fem grammatiska morfem (*-a*, *-ant*, *-er*, *-na*, *-s*).

ORDKLASSER

Ordklasserna indelas efter kriterierna **form**, **funktion** och **betydelse**. Orden kan inte klassificeras på uteslutande semantiska (betydelsemässiga) grunder, bland annat eftersom många ord saknar egentlig betydelse. Man kan göra en grovindeling av orden i **innehållsord** och **formord**. Innehållsorden (substantiv, adjektiv och verb) tillhör de **öppna ordklasserna**, vilka hela tiden fylls på med nya ord som kommer in i språket. Innehållsorden kan oftast definieras semantiskt och har på många språk en mer eller mindre rik **böjning** (t.ex. svenskans och franskans substantiv-, adjektiv- och verbböjning). Formorden utgör däremot **slutna ordklasser**, till vilka nya ord sällan fogas. Dessa ord har ofta ringa semantisk innebörd, utan endast grammatisk funktion: infinitivmärket *att* liksom den allmänna subjunktionen *att* har till exempel inget betydelsemässigt innehåll och kan således inte definieras semantiskt. De kan heller inte definieras på formmässiga grunder eftersom de är oböjliga. De måste därför indelas i ordklasser på funktionsmässiga grunder.

Gränserna mellan ordklasserna är inte alltid självklara och grammatiker är inte överens om hur många ordklasser vi har. Nedan finns en indelningsmodell i tolv ordklasser. Bland dagens svenska grammatiker är det få som räknar med färre ordklasser än så: i vissa grammatikor finns upp till femton ordklasser (egennamn, partiklar och particip utöver nedanstående). I indelningen nedan förs egennamn till substantiven samt partiklar och particip till verben. I den andra kolumnen finns den traditionella franska ordklassindelningen och i den tredje den italienska.

svenska	franska	italienska
substantiv	substantifs ou noms	sostantivi o nomi
adjektiv	adjectifs	aggettivi
verb	verbes	verbi
pronomen	pronomes	pronomi
adverb	adverbes	avverbi
artiklar	articles	articoli
räkneord	nombres	numeri
prepositioner	prépositions	preposizioni
infinitivmärket		
konjunktioner	conjonctions	congiunzioni
subjunktioner		
interjektioner	interjections	interiezioni

Substantiv

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
genus	subjekt: <i><u>björnen sover</u></i>	varelser
numerus	objekt: <i><u>vi förespråkar tydlighet</u></i>	ting
kasus	attribut: <i><u>ett slags oro</u></i>	företeelser
species	predikativ: <i><u>hon blev statsråd</u></i>	ämnen m.m.

Årets stora väderproblem har flyttat fram alpina VM:s två första grenar, herrarnas och damernas super-G, tre respektive två dagar. I dag ska först herrarna, klockan 10.30, och sedan damerna, 12.30, genomföra sina super-G-tävlingar. Miller vann då både i super-G och störtlopp. Och inför årets VM-lopp i Super-G leder han super-G-cupen efter att ha vunnit två av tre tävlingar. Dessutom trivs han väldigt bra i Åres super-G-backe. Han vann världscupfinalen i Åre i fjol. Miller är storfavorit i herrtävlingen. Parson, däremot, kan efter en säsong kantad av problem efter knäoperationen i fjol, få slå ur underläge.

Dagens nyheter 2007-02-06

Kategorinamn och egennamn

Substantiven kan, främst på semantiska (betydelsemässiga) grunder, indelas i **kategorinamn** och **egennamn** (eller *proprier*). De förra (till exempel *pasta*, *hemfridsbrott* och *sinnlighet*) har en egen, självständig betydelse som kan beskrivas i en ordbok. En *björn* kan till exempel definieras som "ett köttätande däggdjur med lång päls". Egennamnen refererar däremot till en viss individ eller sak utan att ge några idéer om egenskaper hos referenten. Egennamnet *Björn* går sålunda inte att definieras i en ordbok (även om man vanligtvis kan utgå från att referenten är en man från Skandinavien).

Kategorinamnen indelas i sin tur i **styckeord** och **massord**. Styckeorden går att räkna och sätta i flertal (t.ex. *människa*, *beslut*), vilket inte gäller för massorden (t.ex. *mjöl*, *kaffe*). Nominalfrasen konstrueras olika beroende på om dess huvudord är ett styckeord eller ett massord. Vi återkommer till detta i syntaxavsnittet under rubriken Nominalfraser.

Genus

Genus är egentligen ingen böjningskategori: ett substantivs genus är en inherent, inneboende, egenskap hos ett substantiv, och ett svenskt substantiv är antingen **utrum** (*n*-ord) eller **neutrum** (*t*-ord). I modern svenska är genus en formell, grammatisk egenskap och betecknar, till skillnad från franskans och tyskans substantiv, ingen form av könstillhörighet. Nästan alla substantiv som avser mänskliga varelser och större djur är utrum, förutom ett fåtal ord som *barn*, *biträde* och *statsråd*.

Latinet, från vilket de romanska nationalspråken franska, italienska, portugisiska, rumänska och spanska har utvecklats, hade ett tregenussystem: maskulinum, femininum och neutrum. Av de romanska nationalspråken är det emellertid bara rumänska som har bevarat tregenussystemet. I de övriga fyra språken finns bara maskulinum och femininum. Även forngermanska, från vilket tyska och svenska har utvecklats, hade tre genus. Detta tregenussystem är bevarat i tyskan men inte i

svenskan: här har maskulinum och femininum i stället slagits ihop till utrum. När man lär sig tyska kan det vara bra att minnas att gamla svenska neutrumord ofta är neutrum även på tyska (*huset* / *das Haus*). Engelska substantiv har inga grammatiska genus.

Numerus

Svenskan har två numerus: **singularis** och **pluralis**, det vill säga ental och flertal. Vårt språk har ett tämligen komplicerat system för pluralböjning, och substantiven delas in i fem böjningskategorier, **deklinationer**, enligt det sätt på vilket de bildar plural. Bortsett ett fåtal substantiv (t.ex. *cheval/chevaux*) har *den talade* franskans substantiv bara ett numerus (*femme* [fam] / *femmes* [fam]); det är artikeln som avgör om det är ental eller flertal. Det är förmodligen därför som franskan har ett mycket mer utbrett artikelväng än svenskan: finns ingen artikel vet man inte om det rör sig om singularis och pluralis.

Kasus

Kasus är ett sätt att visa vilken funktion ett substantiv har i en sats eller fras (det vill säga vilken primär eller sekundär satsdel det utgör), till exempel subjekt, objekt eller attribut. Svenska substantiv har idag bara två kasus: **grundform** (eller nominativ) och **genitiv**. Svenskans genitiv är alltid *-s*. Genitivformen används när substantivet fungerar som attribut (vilket, semantiskt definierat, oftast uttrycker någon form av ägande); grundformen används för alla andra funktioner.

I fornsvenskan uttryckte genitiven inte bara någon form av ägande, utan användes också regelmässigt efter vissa prepositioner. Detta kan vi se spår av än idag: vi säger *till fots*, *skam till sägandes*, *till hands* och *till handa* (där *handa* är fornsvenskans genitivform av *hand* i plural). Franskans tvåkasussystem (*cas sujet* för subjekt samt predikativ, och *cas régime* för alla andra funktioner) övergavs under medeltiden och franska substantiv böjs idag inte i kasus. För att uttrycka ägande använder franska, italienska, portugisiska och spanska prepositionskonstruktioner (fr. *le chien de mon père*, it. *il cane di mio padre*). Rumänskan är i dag det enda romanska nationalspråk som har ett utvecklat kasussystem.

Species

Species innebär att man markerar substantiven i **obestämd** (*hus*) eller **bestämd** (*huset*) form. De flesta av världens språk (t.ex. latin och slaviska språk) gör ingen sådan distinktion (*jfr* latinets *librum lego* som, beroende på kontexten, kan översättas med antingen *jag läser en bok* eller *jag läser boken*). Bruket av obestämd och bestämd form är i själva verket mycket invecklat, och de som har till exempel ett slaviskt språk som modersmål och som håller på att lära sig språk som italienska, franska eller svenska har inte sällan svårigheter att använda obestämd och bestämd form på ett idiomatiskt sätt.

Adjektiv

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
kongruens komparation substantivering	predikativ: <i>de är <u>tysta</u></i> attribut: <i>deras <u>friska</u> vänner</i>	egenskap tillstånd

På Grimön i den västra skärgården bodde för några år sedan en man och en hustru, som var varandra mycket olika. Mannen, som var omkring femton år äldre än hustrun, hade aldrig varit annat än ful, trög och senfärdig och hade inte blivit bättre på gamla dar, hustrun åter hade alltid varit nött och lätt, och hennes lilla vackra ansikte hade bibehållit sig så väl, att hon såg närapå lika bra ut vid femtio som vid tjugu. Dessa två makar satt en vacker söndagskväll på en stor stenhäll, som stack upp ur marken alldeles utanför deras hus, och samspråkade i god ro. Mannen, som tyckte om att höra sin egen röst och lade sina ord väl, utbreddes sig för hustrun över en artikel, som han just nyss hade läst i en tidning. Hustrun hörde på honom med inte alltför spänd uppmärksamhet.

Selma Lagerlöf: *Bannlyst*

Kongruens

Adjektiven beskriver nomen (substantiv eller pronomen), vilket innebär att deras form, i **indefinita nominalfraser** (se denna rubrik) – det vill säga nominalfraser vilkas determinant står i obestämd form – anpassas efter substantivets genus och numerus, till exempel *en stor båt* (utrum), *ett stort hus* (neutrum), *många stora hundar* (plural). Adjektivens böjning i indefinita nominalfraser kallas för **stark böjning**. Adjektiven anpassas också till substantivens species (bestämmdhet), på så sätt att **definita nominalfraser** – det vill säga nominalfraser vilkas determinant står i bestämd form – får **svag böjning**, där genus och numerus inte markeras, till exempel *den stora båten*, *det stora huset*, *de stora hundarna*. Adjektivens anpassning efter substantiven kallas för adjektivens **kongruensböjning**.

Adjektiv som ingår i en nominalfras kallas **attribut** (se denna rubrik) och är sekundära satsdelar. Adjektiv kan också utgöra primära satsdelar (se nedan) och bilda en självständig adjektivfras, det vill säga ha **predikativ funktion**: *frågan är knivig*.

Ett fåtal adjektiv är oböjliga, t.ex. *stackars* och *äkta*. Den svenska kongruensböjningen är ganska komplicerad: romanska språks adjektiv kongruerar med substantivets genus och numerus oberoende av om nominalfrasen den beskriver är indefinit eller definit. Engelskan har ingen kongruensböjning av adjektiv.

Komparation

Adjektiven kan böjas för att visa grad av en egenskap, oftast vid jämförelser. Denna böjning kallas för **komparation**. Grundformen kallas **positiv** och används om ingen jämförelse görs, t.ex. *duktig*. **Komparativ** används när något gäller i högre grad eller i större utsträckning. Formen bildas genom att lägga till *-are*: *duktigare*. **Superlativ** används när man vill ange att en egenskap föreligger i högst grad av alla eller allt som har egenskapen i fråga: *duktigast*. Vissa adjektiv har oregelbundna komparationsformer: *liten*, *mindre*, *minst*.

Particip (som vissa hävdar är en egen ordklass, som andra klassificerar som adjektiv men som behandlas som verb i de flesta moderna europeiska språks grammatikbeskrivning) kan också kompareras, men inte genom att bygga ut ordet med ett morfem. Här måste man i stället använda adverbena *mer* och *mest* framför participet: *mer djupdykande*, *mest slående*. Detta kallas ibland för **perifrastisk komparativ**, vilket så gott som alltid är den sorts komparativ som används på romanska språk: jfr it. *più ricco* ("rikare"), *il più ricco* ("rikast"), fr. *plus riche*, *le plus riche*. Blott ett litet antal adjektiv har speciella komparationsformer inom de romanska språken, jfr. it. *buono* ("god", "bra"), *migliore* ("bättre").

Substantivering

Många adjektiv kan **substantiveras**, vilket innebär att de kan utgöra huvudord i en nominalfras (se denna rubrik) och styra ett verb; de kan alltså fungera som subjekt och objekt, även om de fortfarande kategoriseras som adjektiv, t.ex. *de rika*, *de handikappade* etc.

(1a) De rika flyttar utomlands.

nominalfras

(1b) Les riches s'installent à l'étranger.

nominalfras

(1c) I ricchi si trasferiscono all'estero.

nominalfras

Räkneord

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
grundtal ordningstal	subjekt: <i>bara tre dök upp</i> objekt: <i>han ville ha åtta</i> predikativ: <i>de var fyra på mötet</i> attribut: <i>åtta kilo</i>	antal

Räkneord anger antal av substantiv och kan liksom pronomen ersätta substantiv (se exemplen ovan). Grundtalen *en* och *ett* böjs i grammatiskt genus. Ordningstalen *första* och *andra* böjs ibland i semantiskt genus: *Frans den förste av Frankrike*. Observera att *etta*, *tvåa* etc. är substantiv.

Räkneorden skall skiljas från artiklarna. De senare är alltid obetonade: *jag har en vän som heter Pelle* (artikel) / *jag har bara en vän, inte flera* (räkneord).

Pronomen

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
kongruens/oböjliga förenade/självständiga (kasus) (semantiskt genus)	subjekt: <i>ingen såg dem</i> objekt: <i>ingen såg dem</i> predikativ: <i>den där är min</i> attribut: <i>den där boken är min</i>	(framkommer av sammanhanget)

En åskådare, som valt sin ståndpunkt framför Zeus Eleuterios' tempel eller den kungliga pellarhallen, vilka åt söder begränsade torget, skulle då till höger sett rådhuset, Rättvisans tempel, Metroon och Apollons tempel – en linje av kolonnader i de olika marmorarternas matta skimmer, alla vilande i skuggan av Akropolis, medan till vänster solen lyste på målningsgalleriets blåvita pelare och i tavlans bakgrund göt sin strålfod över Areopagens kulle och det vid hans fot belägna krigsgudens tempel.

Viktor Rydberg: *Den siste atenaren*

Pronomen är en heterogen ordklass i vilken det finns många olika sorters ord och ordkombinationer. Gemensamt för pronomen är emellertid att de har samma funktion som substantiv, adjektiv och adverb och ofta ersätter de också substantiv (nominalfraser), adjektiv (adjektivfraser) och adverb (adverbfraser). Pronomen syftar ofta på något eller någon, ibland på något eller någon som redan har nämnts tidigare i samma text eller i samma talsituation. Många gånger framkommer det som pronomenet åsyftar av talsituationen (så kallad **deiktisk syftning**), t.ex. *du, jag, vi, den där*. Det som pronomenet syftar på kallas **korrelat**.¹

Pronomen kan på olika sätt indelas i grupper. Ett sätt är att dela in dem i tre huvudgrupper: **definita** (bestämda), **indefinita** (obestämda) och **interrogativa** (frågande) pronomen. Definita pronomen har en bestämd referent, som klart framkommer av sammanhanget, medan de indefinita har en obestämd referent. Interrogativa pronomen, slutligen, används för att fråga efter något eller någon. De definita kan sedan i sin tur delas in i undergrupper enligt följande schema.

Definita	personliga (<i>jag, du, dig, hon</i> etc.)
	possessiva (<i>min, din, hennes, vår</i> etc.)
	reflexiva (<i>sig, sin</i>)
	reciproka (<i>varandra</i>)
	relativa (<i>som</i> ² , <i>vilken, vilka, vars</i> etc.)
	demonstrativa (<i>denna, det här</i> etc.)
	determinativa (<i>den, de</i>)
Indefinita	<i>man, alla, vilken, få, vem som helst, ingen</i> etc.
Interrogativa	<i>vem, vilken, vad</i> etc.

¹ I textexemplet ovan är *en åskådare* korrelat till *som*.

² *Som* räknas av vissa grammatikförfattare till subjunktionerna.

Svenska pronomen kan vara **självständiga** eller **förenade**. De självständiga är substantiviska, vilket innebär att de, liksom substantiven, kan utgöra en egen primär satsdel och bilda en överordnad fras. Förenade pronomen är adjektiviska, vilket innebär att de utgör en sekundär satsdel (attribut) och ingår i en annan fras:

(2) Jag vill ha den här. (självständigt demonstrativt pronomen, bildar en egen nominalfras som utgör objekt)

(3) Den här boken är bra. (förenat demonstrativt pronomen, attribut i den nominalfras (*den där boken*) som fungerar som subjekt)

Verb

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
tempus	predikat: <i>han <u>pratar</u></i>	handlingar
modus	subjekt: <i>att <u>sova</u> gör dig gott</i>	händelser
finita/infinita	objekt: <i>hon tycker om att <u>tala</u></i>	tillstånd m.m.
diates	attribut: <i>det <u>målade</u> huset</i>	

Klockorna ringa för döda. Men aldrig ha de svenska klockornas sköna toner ljudit mera glada och livfulla. Det ljuder i denna dödsringning en hemlig fröjdesång, så lätta, så fria och jublande tona de melodiska tungorna om aftonen i den vårfriska rymden. Så tyckte mer än en, som hörde dem denna dag ringa över graven, där man nedlagt en ung kvinna, död i sina bästa år. Men vid graven stod en, som förstod deras sång bättre än de andra. Hon stod ensam om aftonen vid graven, som inneslöt det käraste hon ägde på jorden, och det var för henne som klockorna sjöngo.

Fredrika Bremer: *Klockornas sång*

Tempus

Det finns en tidsdimension i varje verbskeende, t.ex. nuvarande, obestämd, framtida eller förfluten. Relationen mellan yttrandets tid och verbskeendets tid kallas **tempus** (lat: "tid").

Ibland uttrycks tidsdimensionen med ett morfem som fogas till ordets stam, så kallade **morfologiskt markerade** tempusformer. Svenskan har blott två morfologiskt markerade tempusformer (presens och preteritum), medan franskan och italienskan har fyra (*présent, imparfait, futur* och *passé simple* respektive *presente, imperfetto, futuro* och *passato remoto*). Övriga tempusformer, t.ex. perfekt, pluskvamperfekt och futurum, måste bildas med hjälp av **temporal hjälpverb**, vilket innebär att man kombinerar en **finit**, satsbildande, verbform med en eller flera **infinita** verbformer (t.ex. *jag hade gjort / j'avais fait / avevo fatto*).

I svenskan finns följande **finita** verbformer

- Presens indikativ: *hoppa, slår*
- Preteritum indikativ: *hoppade, slog*
- Imperativ: *hoppa, slå*

och följande **infinita**

- Infinitiv: *hoppa, slå*
- Supinum: *hoppat, slagit*
- Presens particip: *hoppande, slående*
- Perfekt particip³: *slagen*.

Modalitet

Språkbrukaren kan på olika sätt markera hur ett yttrande skall uppfattas av mottagaren eller hur hon eller han förhåller sig till sitt eget yttrande. Detta kallas för **modalitet** och innefattar typer som möjlighet, önskvärdhet, nödvändighet, sannolikhet och villkor. Den **modala** dimensionen uttrycks ofta med hjälp av verbet.

De viktigaste modusformerna är:

- Indikativ (den ommarkerade formen)
- Imperativ (uppmaningar och befallningar)
- Konjunktiv (ovisshet, nödvändighet, sannolikhet)
- Optativ (önskvärdhet)
- Konditionalis (hypotetiska utsagor, villkor)

Valens

Verbet kan sägas vara satsens kärna och bestämmer till viss del hur resten av satsen skall utformas. Till ett verb måste knytas ett eller flera **satsled** (se kapitlet Satsen nedan) för att en fullvärdig sats skall skapas (imperativsatser undantagna). Valens kan sägas beskriva hur många satsled som kan eller måste knytas till verbet.

Intransitiva verb

Till **intransitiva verb** kan inga objekt kopplas. Däremot måste vi ofta lägga till ett adverbial: *bo* är ett intransitivt verb, men kombinationen **jag bor* är knappast en grammatiskt korrekt sats utan adverbial, t.ex. *jag bor där / hemma / i Stockholm*.

Transitiva verb

Transitiva verb kan eller måste ha ett objekt kopplat till sig, t.ex. *jag säger att det inte är sant*, där en nominal bisats (se nedan) är objekt.

Bitransitiva verb

Bitransitiva verb tar två objekt, t.ex. *Hon gav henne en minnesbeta*. I denna sats är *henne* indirekt objekt och *minnesbeta* direkt objekt.

Diates

Till transitiva verb⁴ i infinitiv, presens och preteritum indikativ samt till supinum kan man på svenska i många fall foga ett morfem (-s), till exempel *räntan höjs*. Man säger då att verbet står i passivum. Man kan på detta sätt låta ett objekt i en aktiv sats (4) bli subjekt i en passiv sats (5a¹).

³ Eftersom *hoppa* är ett intransitivt verb (se nedan) har verbet egentligen inget perfekt particip. I sammansättningar kan man emellertid använda verbet transitivt, t.ex. "uppgiften är överhoppad".

⁴ Även intransitiva verb kan ibland passiveras, men satserna blir då antingen subjektlösa ("Här ska sovas!") eller utbyggda med pronomenet *det* ("Här ska [det] arbetas!")

(4) Igår arresterade polisen honom.

(5a^I) Han arresterades av polisen igår.
subjekt objekt

Morfologiskt markerade passivformer är i själva verket ovanliga i moderna europeiska språk. Trots att latinet hade dylika former har de inte överlevt till de moderna romanska språken. De finns inte heller på engelska eller tyska. På franska (5b) och italienska (5c) använder man omskrivningar med hjälpverben *être* respektive *essere* för att uttrycka passivum:

(5b) Hier, il a été arrêté par la police.

(5c) Ieri è stato arrestato dalla polizia.

På tyska använder man omskrivningar med hjälp verbet *werden*.

(5c) Gestern wurde er von der Polizei verhaftet.

Och på engelska omskrivningar med hjälp verbet *be*.

(5d) Yesterday, he was arrested by the police.

Vi kan emellertid även på svenska använda en omskrivning med hjälpverb (*bli*) i stället för den morfologiskt markerade formen:

(5a^{II}) Han blev arresterad av polisen.

Deponensverb

Vissa svenska verb slutar på *-s* i infinitiv, presens och preteritum men har ingenting att göra med passivum. De ser ut som passivformer, men uttrycker aktiv diates. Dessa verb t.ex. *hoppas* och *lyckas*, kan inte passiveras. Deponensverb är ovanliga i moderna europeiska språk men återfinns i latinet.

Reflexiva verb

Reflexiva verb är verb till vilka man fogar ett reflexivt pronomen, t.ex. *raka sig*, *bättra sig*, *gå ner sig*.

Partikelverb

I germanska språk, men inte i romanska, finns partikelverb. Många av partiklarna har samma former som prepositioner, t.ex. *till* (*hoppa till*), *med* (*åka med*), *på* (*stöta på*) eller adverb, t.ex. *hem* (*gå hem*), *ut* (*gå ut*). Partiklarna är alltid betonade, vilket motsvarande prepositioner och adverb inte är. Vissa grammatikförfattare låter partiklar utgöra en egen ordklass. Författaren till denna grammatik sällar sig i stället till dem som anser att partiklarna är integrerade i verbet.

Vissa verb uttrycker en process, det vill säga något som kan dras ut i tid. Till dessa kan man foga adverbet *länge*, t.ex. *äta länge*, *gå länge*. Om man i stället fogar en partikel till dessa verb (*äta upp*, *gå ut*) uttrycker många av dem inte längre en process, utan en plötslig övergång, varpå adverbet *länge* inte kan fogas till satsen **äta upp länge*, **gå ut länge*.

Aspekt

Verbskeenden betraktas som oavslutade eller avslutade. På romanska språk markeras detta morfologiskt i dåtid genom imperfekt (oavslutad, **imperfektiv aspekt**) respektive perfekt (d.v.s. italienskans *passato remoto* och *passato prossimo* samt franskans *passé simple* och *passé composé* vilka samtliga uttrycker avslutad, **perfektiv aspekt**). Germanska språk, däremot, har inga speciella tempusformer som uttrycker aspekt: vår preteritum uttrycker i själva verket ofta avslutade skeden vilket man ser i exempel (6) där verbet betecknar en i högsta grad avslutad handling:

(6) Rimbaud vistades en kort tid i Sverige.

På svenska finns dock andra sätt att uttrycka aspekt. Vi kan till exempel byta verb. Våra svenska verb *ha* och *vara* uttrycker i sig imperfektiv aspekt. De franska verben *avoir* och *être* och de italienska *avere* och *essere* har emellertid ingen inherent ("inbyggd") aspekt. Jämför följande exempel:

(7a) Hon hade en dator.

(7b) Elle avait un ordinateur.

(7c) Aveva un computer.

(8a) Han var hungrig.

(8b) Il avait faim.

(8c) Aveva fame.

Vill man göra om samma yttrande till perfektiv aspekt och uttrycka att något inträffade måste svenskan byta verb.

(9a) Hon fick en dator.

(10a) Han blev hungrig.

På franska behåller man helt enkelt samma verb men ändrar tempus från *imparfait* till *passé composé*:

(9b) Elle a eu un ordinateur.

(10b) Il a eu faim.

På italienska är principen densamma: man byter ut *imperfetto* mot *passato prossimo*:

(9c) Ha avuto un computer.

(10c) Ha avuto fame.

Svenska språket har andra sätt att uttrycka perfekt respektive imperfektiv aspekt, bland annat kan man ibland uttrycka perfektiv aspekt med partikelverb (se ovan). Vidare gör vi ofta omskrivningar med *sitta och* / *stå och* / *ligga och* för att uttrycka imperfektiv aspekt (11a). Dessa perifraser skall aldrig översättas ordagrant till romanska språk: här räcker det med imperfekt för att uttrycka imperfektiv aspekt (11b), (11c). Engelskan har en tredje variant för att uttrycka oavslutad aspekt, nämligen *ing*-formerna (11d). Jämför följande exempel:

(11a) Medan jag (stod och) väntade på en vän stal någon min mobiltelefon.

(11b) Pendant que j'attendais un ami, quelqu'un a volé mon téléphone portable.

(11c) Mentre aspettavo un amico, qualcuno ha rubato il mio cellulare.

(11d) While I was waiting for a friend, someone stole my cell phone.

Adverb

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
oböjliga (komparation)	adverbial: <i>han vill <u>möjligen</u> komma</i> attribut: <i>vägen <u>dit</u> är krånglig</i>	rum tid sätt orsak, m.m.

Man hör ofta: Gud vad ni konstnärer äro lättsinniga! Vad ni ta livet lätt! Vad ni ha det bra, ni som inte ha något ansvar! Nåja! Rätt ofta tas livet lätt av konstnärligt inrättade individer, men lika ofta och kanske oftare ta dessa kurrar livet mycket allvarligare än de flesta människor. Man måste först definiera begreppet lättsinne och sedermå begreppet konstnärlighet, innan man ger sig till att döma hårt. Men jag har verkligen träffat en man, som i sig förenade konst och lättsinne så fast och bra, att dessa båda begrepp i honom vordo ett. Utan konstnärlighet skulle han ha försvunnit som en av dessa som uppslukas av gatan. Och utan lättsinne skulle han icke ha kunnat lämna några konstnärliga spår efter sig.

Albert Engström: *Adel, präster, smugglare, bönder*

Adverbena är en heterogen ordklass, där man traditionellt samlar oböjliga ord som inte är prepositioner, konjunktioner, subjunktioner eller interjektioner. Adverbena kan definieras som ord eller flerordsuttryck som åtföljer ett verb (*hon hör bra*), ett adjektiv (*han har en vackert gul kofta*) eller ett annat adverb (*de sprang mycket fort*) för att modifiera eller precisera huvudordets innebörd.

Adverbena kan delas in i två huvudkategorier:

1. Adverb som uttrycker **tid** (t.ex. *nu*), **rum** (t.ex. *där*), **sätt** (t.ex. *fort*), **orsak** (t.ex. *därför*) och **grad** (*mycket*).
2. Adverb som modifierar eller förtydligar satsen i dess helhet. Dessa adverb kallas **satsadverb**. Hit hör **negationer** (*icke*, *knappast*, *inte* etc.), adverb som förmedlar **talartityd**, det vill säga hur talaren förhåller sig till det som yttras (t.ex. *ju*, *förstås*, *naturligtvis*), och adverb med **textbindande** funktion (så kallade konnektorer), t.ex. *så*.

Adverbfraser som fungerar som adverbial, det vill säga är självständiga fraser, kan oftast flyttas runt i satsen för att betona något, för att uppnå en viss stilistisk effekt eller för att modifiera satsens innebörd. I exemplet nedan finns två självständiga adverbfraser som kan flyttas runt i satsen på ett tämligen fritt sätt.

(12a) *Han kommer kanske hit.*

(12b) *Hit kommer han kanske.*

(12c) *Kanske kommer han hit.*

(12d) *Hit kanske han kommer.*

(12e) *Kommer han hit kanske?*

Ofta ingår dock adverbena i andra fraser och måste då naturligtvis åtföljas av ord som bestämmer; vill man flytta om i satsen måste man i så fall flytta hela frasen. (13d) blir således ogrammatisk.

(13a) *Hon springer ruskigt snabbt.*

Adv. _____ Adv.

AdvP

(13b) *Ruskigt snabbt springer hon.*

(13c) *Springer hon ruskigt snabbt?*

(13d) **Ruskigt springer hon snabbt.*

Observera att *snabbt* i en annan kontext kan vara ett adjektiv: på svenska är många adverbs form identisk med adjektivens neutrumform. Adjektiven kan dock böjas, medan adverbena är oböjliga (frånsett dem som kan kompareras); dessutom bestämmer adjektiv alltid substantiv eller pronomen, vilket adverbena mer sällan gör. (14a) och (14b) är adverb medan (15a) och (15b) är adjektiv, vilket man kan sluta sig till om man sätter subjektet i plural: adjektivet i (15b) kongruensböjs med substantivets numerus, vilket adverbet i (14b) inte gör.

(14a) *Hon talar hastigt.*

(14b) *De talar hastigt.*

(15a) *Det var ett hastigt beslut.*

(15b) *Besluten var hastiga.*

De adverb som har samma form som adjektivens neutrumform kan kompareras: *hon springer snabbare / de springer snabbast.*

Prepositioner

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
oböjliga (obetonade)	inleder prepositionsfraser och följs av en nominalfras	svag eller ingen betydelse

Det var redan skumt, då jag satt till häst och lämnade mitt logi; med det gladaste hjärta travade jag uppför Kungsbacken och ut genom Norrtull. En skönare afton har aldrig sänkt sitt milda sken över Brunnsviken – man säger att våren i år är sen – men vilken afton var likväl denna – måtte det tyda på en lycklig utgång av gråa kappans företag och X + X. Likt ett grant operasceneri viste sig vattnet i viken (isen, tror jag, men då var det ändå vatten på isen som sken) sammanflytande med skogslundarna i fonden.

Carl Jonas Love Almqvist: *Drottningens juvelsmycke*

Prepositioner är oböjliga ord som binder samman olika led i en sats. De fungerar ofta som länkar mellan nominalfraser och andra fraser. Ofta är de betydelsemässigt ganska svaga. Vissa flerordsuttryck som *beroende på* och *från och med* brukar räknas som prepositioner.

Artiklar

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
bestämd/obestämd ental/flertal (obetonade)	determinant i nominalfraser	anger obestämd eller bestämd form

Byn ägde icke mer än en enda gata, om den ens kunde hedras med detta namn, ty den var helt enkelt en mindre väg, utan spår av stenläggning, och oförsvarligt illa hållen. Vid den ena sidan lågo en fem, sex dåliga hus i en rad, vid den andra sågos några bondgårdar, på så långt avstånd från varandra, att en tämligen stor trädgård fick plats mellan dem. Dessa gårdar kunde vara respektabla nog, med sina breda längor och sin regelbundna fyrkant, men mot den, som vandrade framåt vägen, sågo de rätt ovänliga ut, ty alla vände de ryggen till, d.v.s. de lågo med uthusbyggnaderna utåt. Endast på ett ställe, där man lämnat porten öppen, kunde man se in på gårdsplanen, där icke en levande varelse syntes, utom en hönsfamilj som gick och sprätte i halmen.

Victoria Benedictsson: *Pengar*

Artiklarnas enda funktion är att utgöra determinanter i nominalfraser. De **obestämda artiklarna** används i indefinita nominalfraser (se denna rubrik) och de **bestämda artiklarna** i definita nominalfraser (se denna rubrik).

Det finns flera viktiga skäl att låta artiklarna bilda en egen ordklass, och inte låta de bestämda artiklarna sorteras in under pronomen och de obestämda artiklarna under räkneorden. Först och främst är artiklarna alltid obetonade, medan räkneorden är betonade (*jfr* ordet *en* på första raden i texten ovan), och de har alltså inte samma form i talad svenska. Vidare är artiklarna alltid determinanter (bestämningar) i nominalfraser, vilket självständiga pronomen som *den* och *det* inte är: de senare bildar självständiga nominalfraser (*jfr* ordet *den* på första raden i utdraget ovan). Till skillnad från räkneord och pronomen har artiklarna som enda uppgift att uttrycka bestämd och obestämd form. Om man jämför med engelska blir det tydligt att artiklarna (*a, the*) utgör en egen ordklass, eftersom de där inte har samma form som räkneord (*one*) och pronomen (*it, they*):

(16a) *I have a friend whose name is Adam.*

(16b) *I have only one friend. His name is Adam.*

Slutligen saknas artiklar i många språk, medan räkneord och pronomen förekommer i så gott som alla världens språk.

Konjunktioner

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
oböjliga	sammanfogar ord, fraser och satser "på samma nivå"	varierande

Det finns två slags hundar: hundar, som ha en herre och hundar, som icke ha någon. I det yttre är skillnaden icke väsentlig; en herrelös hund kan vara lika fet som en annan, ofta fetare. Nej, skillnaden ligger på annat håll. Människan är för hunden den oändliga, försynen. En herre att lyda, att följa, att förlita sig på: det är så att säga hundlivets mening. Väl har han icke varje minut av dagen sin herre i tankarna, och väl följer han honom icke alltid tätt i hälarerna; nej, han springer ofta omkring på egen hand med affärsmässig uppsyn och nosar på husknutarna och knyter förbindelser med sina likar och nafsar till sig ett ben, om det faller sig så, och bekymrar sig om mycket; men i samma ögonblick hans herre visslar, är allt det ute ur hans hundhjärna fortare än gisselslagen drev månglarna ut ur templet; ty han vet, att ett är av nöden. Och han glömmer sin husknut och sitt ben och sina kamrater och skyndar till sin herre.

Hjalmar Söderberg: *En herrelös hund*

Konjunktionerna kopplar samman ord, fraser och satser som är på "samma nivå", t.ex., två nominalfraser (*hundar som ha en herre och hundar som icke ha någon*), två huvudsatser (*springer [...] och nosar*), två bisatser etc. Konjunktionerna är en mycket liten ordklass men upptar å andra sidan det ord som är svenskans vanligaste, nämligen *och*.

Subjunktioner

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
oböjliga	inleder bisatser eller satsförkortningar	varierande

Redan kvällen förut, då den lilla anlönt tillsammans med sin jungfru, hade Petra känt, hur hennes hjärta ömmat för henne. Bror Hugo hade dött för ett par år sedan genom en olyckshändelse. Och Lucie, hans hustru, som länge varit sjuklig, hade nu också gått bort. Vid begravningen hade Petra träffat barnet efter att ej ha sett det på länge, men då hade det varit omgivet av sina släktingar och kusiner. Nu när hon kommit resande efter några dagar, som det avtalats, hade Petra plötsligt fått en förnimmelse av hur fruktansvärt ensam den lilla var. Ingenting är så ömkansvärt som ett föräldralöst barn. En fågelunge som blivit kvar i boet. Som⁵ ännu piper litet, lyssnande efter att föräldraparet skall svara. Som fryser, därför att ingen skyddande höljer över den.

Agnes von Krusenstjerna: *Den blå rullgardinen*

Till skillnad från konjunktionerna sammanfogar subjunktionerna satser på *olika nivåer*, vanligtvis en bisats med en huvudsats. De förekommer även i vissa **satsförkortningar** där t.ex. ett pronomen och ett betydelsetomt **kopulaverb** har utelämnats:

⁵ Skönlitterära författare tar sig ibland friheten att med punkt skilja relativsatsen från korrelatet, detta för ge emfas åt utsagan. I andra texter än skönlitterära och emotiva skulle detta betraktas som inkorrekt.

(17) *Ehuru [hon var] svårt sjuk tog hon sig till jobbet.*

De enkla subjunktionerna, det vill säga de som blott består av ett ord, är mycket få till antalet, men genom att kombinera adverb eller prepositioner med den **allmänna subjunktionen att** skapas en mängd olika flerordssubjunktioner (t.ex. *därför att, efter att, genom att, för att*).

Subjunktionerna kan delas in med avseende på betydelse i t.ex. **temporala** som uttrycker tid (t.ex. *innan, när*), **kausala** som uttrycker orsak (t.ex. *därför att*), **konditionala** som uttrycker villkor (t.ex. *om*), **finala** som uttrycker syfte och mål (t.ex. *för att*) och **koncessiva** (t.ex. *fastän, även om, trots att*) som uttrycker medgivande.

Infinitivmärket

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
oböjlig	föregår infinitiv	ingen

*Jag såg ett träd som var större än alla andra
och hängde fullt av oåtkomliga kottar;
jag såg en stor kyrka med öppna dörrar
och alla som kommo ut voro bleka och starka
och färdiga att dö;
jag såg en kvinna som leende och sminkad
kastade tärning om sin lycka
och såg att hon förlorade.*

Edith Södergran: *Jag såg ett träd ...*

Infinitivmärket *att* sätts framför infinitiv i infinitivfraser. Till skillnad från den allmänt underordnande subjunktionen *att* som alltid uttalas [at:] reduceras infinitivmärket oftast till [o·]. Det är mycket viktigt att skilja på infinitivmärket *att* och subjunktionen *att* när man studerar främmande språk: subjunktionen *att* motsvaras av *che* på italienska, *que* på franska, *dass* på tyska och *that* på engelska medan infinitivmärket motsvaras av prepositionerna *di, a, da* och *per* på italienska, *de* och *à* på franska, *zu* på tyska samt *to* på engelska.

Interjektioner

FORM	FUNKTION	BETYDELSE
oböjliga (betonade)	syntaktiskt självständiga, förekommer i början och slutet av huvudsatser	uttrycker känslor och svarar på frågor

*Värdinnan knyckte på nacken och gick
ut, men gossarna sågo på varandra och tänkte:*

*— Ja, den där halvbuteljen är väl för
Peter själv; sedan kommer champagnen! —
och de slickade sig om munnen.*

Jo, pytt⁶ kom någon champagne!

Helena Nyblom: *Petter Skrävlare ...*

Interjektionerna är syntaktiskt självständiga, det vill säga de utgör ingen satsdel och ingår heller inte som attribut i någon annan satsdel. Till interjektionerna räknas svarsorden *ja*, *jo*, *nej* och *nja*, artighetsord som *tack* och *varsågod* samt svordomar och onomatopoetiska ord.

⁶ Här får ordet *pytt* snarast tolkas som en negation, alltså som ett adverb.

FRASER

En fras kan, något förenklat, definieras som ett ord eller en grupp ord som har en viss syntaktisk funktion, t.ex. att utgöra subjekt, objekt, attribut eller adverbial. En fras kan flyttas runt i en sats eller en mening men inte delas (även om prepositionsfraser och verbfrasernas komponenter inte alltid står jämte varandra); man kan kalla den för en syntaktisk byggkloss. Man delar in fraserna i nominalfraser, verbfraser, prepositionsfraser, adjektivfraser och adverbfraser. Fraser som består av flera ord kan analyseras på lägre nivåer.

Nominalfrasen

Nominalfraser (NP) har ett substantiv, ett pronomen, ett substantiverat adjektiv eller ett räkneord som huvudord. De ord som 'bestämmer' och preciserar substantivet och som ingår i frasen kallas **attribut** och kan i princip tas bort. Nedan kan artikeln *den* och adjektivet *lilla* tas bort utan att satsen blir ogrammatisk.

(18a) Den lilla trädgården hade blivit öppnad för allmänheten.

(18b) Trädgården hade blivit öppnad för allmänheten.

En fras kan också byggas ut med flera attribut. Till (18a) kan exempelvis fogas ett prepositionsattribut.

(18c) Den lilla trädgården på Mosebacke hade blivit öppnad för allmänheten.

De understrukna nominalfraserna i (18a)–(18c) fungerar samtliga som subjekt. Nominalfraser kan även utgöra adverbial:

(19) År 1715 dog Ludvig XIV.

De kan också fungera som objekt:

(20) Man har öppnat den lilla trädgården på Mosebacke för allmänheten.

Eller predikativ:

(21) Hon är läkare.

Egentligen kan nominalfraser byggas ut i det oändliga, med till exempel relativsätser. Om fraserna är mycket ordrika brukar texten emellertid bli svårläst:

(22a) En åskådare skulle då till höger sett rådhuset.

(22b) En åskådare som valt sin ståndpunkt framför Zeus Eleuterios' tempel skulle då till höger sett rådhuset.

(22c) En åskådare som valt sin ståndpunkt framför Zeus Eleuterios' tempel eller den kungliga pelarhallen, vilka åt söder begränsade torget, skulle då till höger sett rådhuset, Rättvisans tempel, Metroon och Apollons tempel.

(22d) En åskådare som valt sin ståndpunkt framför Zeus Eleuterios' tempel eller den kungliga pelarhallen, vilka åt söder begränsade torget, skulle då till höger sett rådhuset, Rättvisans tempel, Metroon och Apollons tempel – en linje av kolonnader i de olika marmorarternas matta skimmer, alla vilande i skuggan av Akropolis.

En fras kan också bytas ut mot ett enda ord. Till exempel kan (20d) göras om till följande om man byter ut de långa nominalfraserna som fungerar som subjekt och objekt med pronomen:

(22e) Han skulle då till höger sett detta.

Definita nominalfraser

En nominalfras är antingen **definit** eller **indefinit**. En minimal **definit nominalfras** utgörs ofta av ett definit pronomen (t.ex. *jag, hon*), ett substantiv med bestämd/definit form (*smöret*) eller med bestämd/definit artikel (*the butter, le beurre, il burro, die Butter*) – plus eventuella attribut. På svenska – men inte på t.ex. engelska, italienska och franska – får eventuella adjektivattribut i definitiva nominalfraser så kallad svag böjning (*det goda gula smöret*) och en fristående bestämd artikel (*den, det*). Semantiskt syftar definitiva nominalfraser tillbaka på något som redan är känt eller redan introducerat, alltså något eller någon som i det föregående har nämnts i framställningen. Definita nominalfraser kan även syfta på något som inte har nämnts men som är ett fenomen som alla förväntas känna till (23).

(23) Jag längtar till sommarlovet.

Definita nominalfraser som innehåller ett deiktiskt pronomen, det vill säga ett pronomen vars referent framkommer av sammanhanget (*jag, du* etc.), har ingen tidigare nämnd referent: referenten framkommer alltid av kontexten.

Nominalfraser vilkas determinant utgörs av ett possessivt pronomen räknas som definitiva, trots att man på svenskt standardspråk inte sätter substantivet i bestämd form.

(24a) Min hund är sjuk.

Att sådana nominalfraser är definitiva framkommer tydligt om man lägger till ett adjektivattribut; adjektivet måste nämligen ha svag böjning, vilket kännetecknar definitiva nominalfraser.

(25) Min gamla hund är sjuk.

På engelska, tyska, franska, spanska och portugisiska sätts inte heller någon artikel ut i nominalfraser om en possessiv är determinant. Detta måste emellertid göras på italienska⁷:

(24b) Il mio cane è malato.

Indefinita nominalfraser

Indefinita nominalfraser introducerar något tidigare ej känt eller ej omtalat. De kan även, som i (26) uttrycka en icke-specifik referent ("vilken som helst" av en viss sort).

(26) Vi vill ha en rottweiler.

⁷ Såvida nominalfrasens huvudord inte är ett substantiv som uttrycker nära släktskap: *Mio fratello è malato*. ("Min bror är sjuk.") Det är värt att notera att samma regel gäller i vissa regionala, ålderdomliga varianter av svenska där possessiven sätts efter huvudordet: *Bror min är sjuk* respektive *Hunden min är sjuk*.

En minimal indefinit nominalfras består av ett indefinit pronomen (t.ex. *någon* eller *ingen*) eller av ett substantiv med obestämd (indefinit) form.

Indefinita nominalfraser med ett styckeord som huvudord

Om substantivet är ett styckeord (något som går att räkna, till exempel *idé*, *dotter*, *son*) kräver såväl germanska som romanska språk att det föregås av en obestämd **determinant**⁸.

- (27a) Det är **ingen** god idé. (sv.)
- (27b) It's not **a** good idea. (en.)
- (27c) Non è **una** buona idea. (it.)
- (27d) Ce n'est pas **une** bonne idée. (fr.)

- (28a) Har du **en** son eller **en** dotter? (sv.)
- (28b) Do you have **a** son or **a** daughter? (en.)
- (28c) Hai **un** figlio o **una** figlia? (it.)
- (28d) As-tu **un** fils ou **une** fille ? (fr.)

Ett undantag är om predikativet (se denna rubrik) består av en nominalfras utan adjektivattribut och som uttrycker yrkeskategori eller liknande. Här skall ingen artikel sättas ut på svenska, tyska, italienska eller franska.

- (29a) Han är läkare.
- (29b) È medico.
- (29c) Il est médecin.

Däremot måste man använda artikel för samma utsaga på engelska.

- (29d) He is **a** physician.

Indefinita nominalfraser med ett massord som huvudord

Om substantivet i stället är ett massord (något som inte går att räkna, till exempel *vin*⁹) behövs ingen determinant på de germanska språken; substantivet kan ensamt utgöra hela nominalfrasen.

- (30a) Vill du ha vin eller föredrar du öl?
- (30b) Would you like wine or do you prefer beer?

I många kontexter, såväl på engelska som på svenska, tenderar man emellertid att använda en determinant även i indefinita nominalfraser vilkas huvudord är ett massord. Nedan används det indefinita pronomenet *lite* på svenska och *some* på engelska. De båda determinanterna är här mer eller mindre betydelselösa och har i stället en rent syntaktisk funktion.

⁸ De bestämningar som ingår i – och ofta inleder – nominalfrasen, såsom artiklar, possessiver (ex. *min* hund), demonstrativer (ex. *denna* fråga) och räkneord (ex. *två* kvinnor), indefinita förenade pronomen (*ingen* människa), kallas med en sammanfattande benämning för *determinanter*.

⁹ Liksom många andra substantiv kan *vin* vara både ett styckeord (*goda viner*) och ett massord (*dricka vin*).

(30a^{II}) Vill du ha **lite** vin?

(30b^{II}) Would you like **some** wine?

Franskan har ett mer utbrett artikeltvång än såväl de germanska språken som de övriga romanska språken: en minimal indefinit nominalfras innehåller i stort sett alltid en determinant. På franska krävs sålunda, till skillnad från de övriga språken, obestämd determinant även framför obestämda styckeord i plural (*des hommes, des décisions*). Dessutom måste en så kallad massartikel eller massdeterminant (*de la farine, du café*) utsättas framför obestämda massord.

(30c) Tu veux **du** vin ou **de la** bière ?

På italienska används ibland en massartikel som liknar franskans men som till skillnad från denna inte är obligatorisk. Man kan i princip välja mellan följande två alternativ:

(30d^I) Vuoi **del** vino o preferisci **della** birra?

(30d^{II}) Vuoi vino o preferisci birra?

I vissa fall kan svenska (31a) och franska (31b) indefinita nominalfraser motsvaras av definitiva nominalfraser på italienska (31c).

(31a) Jag har köpt mjölk och bröd.

(31b) J'ai acheté **du** lait et **du** pain.

(31c) Ho comprato **il** latte et **il** pane.

Spelet mellan indefinita och definitiva nominalfraser

Spelet mellan indefinita nominalfraser kan observeras i exempel (32) där Anna Maria Lenngren i början av dikten *Porträtterne* inleder med en mängd indefinita nominalfraser, bland annat "en skinntorr grevlig änka". I andra meningen är änkan redan introducerad och därför använder Lenngren i resten av dikten definitiva nominalfraser när hon nämner henne: i andra meningen används det definitiva pronomenet *hon*.

(32) Uppå ett gammalt gods, ett arv av gamla fäder, en skinntorr grevlig änka satt, var skral, drack ständigt te på fläder [...]. En dag, Gud vet hur det var fatt, när hon med kammarpigan¹⁰ satt [...]

Av stilistiska skäl kan skönlitterära författare emellertid tillåta sig att inleda sina verk med definitiva nominalfraser bestående av ett enda substantiv i bestämd form. Ett ofta citerat exempel är första meningen av Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga* (33).

(33) Äntligen stod prästen i predikstolen.

¹⁰ Denna nominalfras är som synes definit, trots att kammarpigan inte har introducerats i det föregående. En grevinna på 1700-talet förväntades emellertid ha en kammarpiga, och nominalfrasen refererar sålunda till ett känt fenomen.

Verbfrasen

Verbfrasen (VP) utgörs av ett finit verb plus eventuella hjälpverb och verbpartiklar (*jag har gjort upp en lista*), eller av ett eller flera infinita verb med infinitivmärke och eventuella verbpartiklar (*att gå ut roar mig föga*). Till skillnad från nominalfrasen står inte alltid verbfrasens komponenter i följd: satsadverbial som modifierar verbets innebörd sätts in mellan finit och infinit verb och klyver på så sätt verbfrasen. Den betraktas likväl som en enhet.

(34) Den lilla trädgården på Mosebacke hade ännu icke blivit öppnad för allmänheten.

Verbfrasens funktion är oftast att utgöra predikat, men kan även ha andra funktioner, till exempel subjekt

(35) Att gå ut roar mig föga.

eller predikativ

(36) Lycka är att sova.

Prepositionsfrasen

Prepositionsfrasen (PP) kan, till skillnad från de andra fraserna, inte utgöras av ett enda ord: den innehåller alltid minst två ord, preposition plus en nominalfras (substantiv, substantiverat adjektiv eller pronomen). Den nominalfras som följer på prepositionen i en prepositionsfras kallas **rektion**.

(37a) Solen stod över Liljeholmen och sköt hela kvastar av strålar mot öster.

I exemplet ovan fungerar de båda prepositionsfraserna som adverbial, vilket självständiga prepositionsfraser ofta gör. I dessa fall kan de bytas ut mot ett adverb:

(37b) Solen stod *där* och sköt hela kvastar av strålar *ditåt*.

Ibland fungerar de som prepositionsattribut och ingår i överordnade nominal- eller adjektivfraser.

(38) Det var en afton i början av maj. Den lilla trädgården på Mosebacke hade ännu icke blivit öppnad för allmänheten.

På svenska kan vissa prepositionsfraser klyvas, varpå prepositionen hamnar sist i satsen och dess andra komponent, rektionen, först (39). Detta kallas för **strandad preposition** och är ett vanligt fenomen i vardagligt tal. De romanska språken tillåter inte strandade prepositioner.

(39) Honom kan man inte tala med.

Adjektivfrasen

Adjektivfrasen (AdjP) består av ett adjektiv eller ett particip samt eventuella bestämmingar. Bestämningarna i adjektivfraser kallas adverbial och utgörs vanligtvis av adverb (40) men kan även bestå av till exempel en prepositionsfras (41a). Om adjektivfrasen är självständig fungerar den som predikativ (41a).

(40) Han var tämligen fetlagd.

(41a) Den lilla trädgården på Mosebacke hade ännu icke blivit öppnad för allmänheten.

Adjektivfraser fungerar ofta som attribut och ingår i överordnade nominalfraser. I (41b) är adjektivfrasen *lilla* underordnad en nominalfras.

(41b) Den lilla trädgården på Mosebacke hade ännu icke blivit öppnad för allmänheten.

Adverbfrasen

Adverbfrasen (AdvP) utgörs av ett adverb samt eventuella bestämmingar. Bestämningarna i adverbfraser är oftast andra adverb och kallas adverbial. Adverbfrasen kan vara självständig som i exemplet nedan.

(42a) Den lilla trädgården på Mosebacke hade ännu icke blivit öppnad för allmänheten.

Det rör sig alltså om två självständiga adverbfraser i (42a), eftersom de kan flyttas runt i satsen och inte behöver stå bredvid varandra.

(42b) Ännu hade den icke blivit öppnad för allmänheten.

(42c) Den hade icke blivit öppnad för allmänheten ännu.

I (43a) rör det sig i stället om en adverbfras vars bestämning är ett annat adverb och som inte går att dela på.

(43a) Hon sprang mycket kvickt därifrån.

(43b) *Mycket sprang hon därifrån kvickt.

Adverbfraser ingår ofta i överordnade adjektivfraser:

(44) Beslutet var synnerligen överilat.

_____ AdvP _____ AdjP
=AdjP

SATSEN: SATSDELAR

De olika fraserna – nominalfraser, verbfraser etc. – kombineras till större enheter och bygger upp satser. De olika fraserna utgör olika delar av satsen: predikat, subjekt, objekt, predikativ, agent, adverbial och attribut. Dessa olika delar kallas **satsdelar**, vilket alltså är en term som syftar på frasernas **funktion** i satsen. I varje svensk sats (undantaget imperativsatser) finns ett subjekt och ett predikat. Subjektet utgörs oftast av en nominalfras (NP), medan predikatet alltid är en verbfras (VP) med ett finit verb. En grammatisk definition på en sats är således subjekt + predikat. Ofta byggs dock satsen ut med andra led, såsom adverbial och objekt.

En och samma nominalfras kan fungera som subjekt, objekt och predikativ, till exempel *Julia* i följande exempel.

- (45a) *Julia* åkte till landet. (subjekt)
- (45b) Läraren ser *Julia*. (direkt objekt)
- (45c) Hon heter *Julia*. (predikativ)

I språk med rik kasusböjning, t.ex. finska, latin och slaviska språk, får nominalfrasen olika ändelser beroende på vilken funktion den har. I (45b) skulle *Julia*, om satsen översattes till latin, få ändelsen *-m* ("*magister Juliam videt*"). På svenska, däremot, är det bara när nominalfrasen består av ett personligt pronomen som vi har olika former för subjekt och objekt (*hon, henne*).

Att subjekt är en nödvändig komponent av en svensk sats framkommer i satser som *det regnar*, där subjektet, pronomenet *det*, är opersonligt och inte refererar till något i verkligheten; det finns bara där för att vi har subjektstväng på svenska.

Av de romanska nationalspråken är det bara franska som, i likhet med de germanska språken, måste sätta ut personliga subjektspronomen.

- (46a) Det regnar. (sv)
- (46b) Il pleut. (fr)
- (46c) Piove. (it)

Likaså visar satser som *bilen är gul* att predikatet är nödvändigt: verbet *vara* har här ingen betydelse alls. I tidningsrubriker utelämnas ofta de betydelsetomma verb som kallas kopulaverb, detta för att spara plats.

- (47) *Kungaparet ~~är~~ på statsbesök i Indien.*

Flera slaviska språk behöver, till skillnad från germanska och romanska språk, inte sätta ut betydelsetomma kopulaverb för att en fullständig sats skall bildas.

Det finns både **primära** och **sekundära** satsdelar. De primära utgör självständiga fraser, medan de sekundära är underordnade delar av en fras. De primära satsdelarna är predikat, subjekt, objekt, predikativ och agent. Adverbial kan vara både primära och sekundära, medan attribut alltid är sekundära.

Predikat

När man talar om verbfrasens funktion, det vill säga vilken satsdel den utgör, brukar man benämna den predikat. Man kan säga att verbfrasen är satsens kärna och bestämmer hur resten av satsen kommer att utformas, beroende på vilken *valens* (se ovan) verbfrasens verb har. Predikatet innehåller alltid ett finit verb, men inte sällan ingår även ett eller flera infinita verb. I verbfrasen nedan är *borde* finit verb och *ha* (infinitiv) och *gjort* (supinum) infinita verb.

(48) Jag borde ha gjort det.

I predikatet ingår eventuella verbpartiklar, eftersom dessa hör till verbfrasen.

(49) Han tog upp frågan under mötet.

Subjekt

I alla svenska, tyska, engelska och franska satser, bortsett imperativsatser, måste ett subjekt kopplas till predikatet. Subjektet kan inte definieras på semantiska grunder, till exempel som "den som gör något". Detta blir särskilt tydligt i passiva satser, där subjektet snarast blir utsatt för en handling:

(50) Han blev skrämmd av åskan.

Subjektet måste i stället definieras syntaktiskt. Subjektet i svenska satser kan ofta definieras som **satsens första nödvändiga nominalfras**. Beträffande tyska och romanska språk kan man tillägga att verbet kongruerar med subjektet, det vill säga att verbet böjs i första, andra och tredje person singularis och pluralis¹¹. I exemplet nedan är det den tredje frasen (*man*) som utgör subjekt. Det är satsens första nödvändiga nominalfras.

(51) Först på kvällen lever man upp en smula.
AdvP VP NP VP NP
adverbial predikat subjekt adverbial

I nedanstående exempel är subjektet inte den första nominalfrasen, men däremot den första *nödvändiga* nominalfrasen, alltså den första nominalfras som inte kan tas bort utan att satsen blir ogrammatisk. Om man tar bort den icke-nödvändiga nominalfrasen ("en afton i början av maj") måste subjektet ("han") flyttas fram till satsens första position.

(52a) En afton i början av maj gick han till kyrkan.
NP VP NP PP

(52b) Han gick till kyrkan.

Subjektet är ofta en nominalfras. Det kan emellertid också bestå av en infinitivfras:

(53a) Att svara på dessa frågor är inte lätt.

På italienska och franska föregås infinitiven inte av någon preposition (motsvarigheten till svenskans infinitivmärke *att*) när den fungerar som subjekt.

(53b) Rispondere a queste domande non è semplice.

(53c) Répondre à ces questions n'est pas simple.¹²

¹¹ I vissa fasta svenska uttryck finns personböjning, t.ex. "Obehöriga äga ej tillträde" och "Därom tvista de lärde".

¹² Om (53c) konstrueras med formellt och egentligt subjekt (se nedan) måste emellertid prepositionen *de* föregå det egentliga subjektet: *Il n'est pas facile de répondre à ces questions*.

På engelska, däremot, används den så kallade *-ing*-infinitiven som subjektsform.

(53d) Answering these questions is not easy.

I vissa satser finns två subjekt. Detta gäller när man gör en så kallad emfatisk konstruktion, som inleds med ett betydelsetomt *det*. I satsen nedan är *en konstig typ* **egentligt subjekt**, det man säger någonting om, medan det inledande *det* kallas **formellt subjekt**.

(54a) Det gick förbi en konstig typ.

Man kan pröva om det handlar om en konstruktion med formellt subjekt genom att ta bort *det* och sätta det egentliga subjektet i början av satsen.

(54b) En konstig typ gick förbi.

Objekt

I verbfraser med transitiva verb finns ofta ett objekt kopplat till predikatet. Objektet kan utgöras av en nominalfras, en infinitivkonstruktion eller en bisats.

Direkt objekt

Direkt objekt¹³ är, med en semantisk definition, det som direkt utsätts för en handling. Ett direkt objekt kan inte styras av preposition. I (55) utgörs objektet av en nominalfras.

(55) Jag tog nyss en aftonpromenad.

Men det kan alltså också utgöras av en infinitivfras eller en hel sats. I (56a) är två satser kopplade till verbfrasen. Båda utgör direkt objekt.

(56a) Jag hoppades att prästen inte hade sett mig och att han inte heller skulle känna igen min ryggtavla.

Att de två satserna är direkta objekt tydliggörs om man byter ut dem mot ettordsfraser (nominalfraser) bestående av självständiga pronomen.

(56b) Jag hoppades det och det.

De direkta objekten kan göras om till subjekt i passiva satser som i (57a) och (57b).

(57a) Julia kör bussen. (direkt objekt)

(57b) Bussen körs av Julia. (subjekt)

Indirekt objekt

Vissa verb är bitransitiva, vilket innebär att två objekt kan kopplas till dem – förutom direkt objekt även indirekt objekt. Semantiskt kan det indirekta objektet ofta beskrivas som den eller det som har fördel eller nackdel av verbhandlingen, eller som adressaten för det direkta objektet.

(58) Hon ingav mig icke något särskilt medlidande.

indirekt

direkt

¹³ Termerna akkusativobjekt och dativobjekt är inte relevanta för modern svensk grammatik och bör därför inte användas för direkt respektive indirekt objekt: svenskan gör, till skillnad från t.ex. tyskan och latinet, aldrig någon morfologiskt markerad skillnad mellan direkt och indirekt objekt.

Våra svenska pronomen har samma form vare sig de fungerar som direkt eller indirekt objekt (t.ex. *jag ser honom / jag gav den till honom*). På franska och italienska finns speciella former för indirekta objektspronomen i tredje person (fr. *lui/leur*, it. *gli, le/loro*).

På svenska kan vi ofta välja om vi vill sätta det indirekta pronomenet före det direkta eller tvärtom. Om vi sätter det direkta först måste det indirekta objektet utgöras av en prepositionsfras.

(59a) Hon gav mig en tjuga.

(59b) Hon gav en tjuga till mig.

Prepositionsobjekt

Indirekta objekt skall inte sammanblandas med prepositionsobjekt. Prepositionsobjekt är inte indirekta objekt: det är objekt som oftast används efter monotransitiva verb (verb som tar ett och inte två objekt) men som skiljer sig från de direkta objekten genom att de konstrueras med preposition. Prepositionsobjekten består således av prepositionsfraser.

(60) Julius skrattade åt min dumhet.

subjekt predikat prepositionsobjekt

Man måste skilja på prepositionsobjekt och direkta objekt som följer på verbfraser som innehåller verbpartiklar: partikeln liknar ofta en preposition eller ett adverb, men är, till skillnad från prepositionerna, betonad. Partiklar ingår således i predikatet.

(61) Julius skrattade ut mig.

subjekt predikat dir.

Predikativ

Semantiskt kan predikativet sägas ange vad subjektet eller objektet har för egenskap, tillstånd eller identitet, förenklat vad det är, blir eller heter. Predikativ utgörs i normalfallet av nominalfraser eller adjektivfraser. När predikativet beskriver subjektet kallas de **subjektspredikativ**. Subjektspredikativet är en nödvändig satsdel efter vissa mycket vanliga verb, de så kallade kopulaverben *vara*, *bli*, *heta* och *kallas*. Subjektspredikativet (om det utgörs av ett kategorinamn eller ett adjektiv) är på många språk, däribland svenska, kongruent med, det vill säga böjs efter, subjektet¹⁴.

(62a) Hon blir professor.

(62b) De blir professorer.

(63a) Huset är rött.

(63b) Husen är röda.

När predikativet beskriver objektet kallas det **objektspredikativ**. Objektspredikativet uttrycker, till skillnad från subjektspredikativet, ofta en förändring av objektet och betecknar handlingens resultat. Objektspredikativet är kongruenta med objektet, vilket framgår av nedanstående exempel:

(64a) Chefen gjorde honom ofta upprörd.

(64b) Chefen gjorde dem ofta upprörda.

¹⁴ I vissa norrländska dialekter kongruensböjs inte predikativet.

Ibland kan predikativen utgöras av prepositionsfraser.

(65) Hon valdes till president.

Agent

Agent förekommer endast i passiva satser, när man vill ange vem som utför handlingen för vilken subjektet är föremål (så kallad **patient**).

(66a) Taxikund rånades av föraren.

subjekt predikat agent

(67a) Hunden blev skrämd av fyrverkeriet.

subjekt predikat agent

Om man gör om de passiva satserna till aktiva blir agenten subjekt och subjektet objekt.

(66b) Förare rånade taxikund.

subjekt predikat objekt

(67b) Fyrverkeriet skrämde hunden.

subjekt predikat objekt

Adverbial

Adverbialen kan delas in i två huvudgrupper:

- **TSR(O)-adverbial** som uttrycker tid, sätt rum och omständighet
- **satsadverbial** som modifierar hela satsen, till exempel negationer.

TSR-(O)adverbialen svarar på frågor som *när?*, *var?*, *vart?*, *hur?*, *hur länge?* och *varför?* Vanligtvis innehåller TSR-(O)-adverbialen inga adverb. De består oftast av prepositionsfraser:

(68a) Jag satt i kyrkbänken vid min mors sida. (*var?*)

(69a) Jag slutar om en vecka. (*när?*)

(70a) Hon åker till London. (*vart?*)

De kan även bestå av nominalfraser.

(71a) Jag slutar nästa vecka. (*när?*)

Om prepositionsfraserna i (68a), (69a) och (70a) byts ut mot ett enda ord, måste detta vara ett adverb:

(68b) Jag satt där.

(69b) Jag slutar då.

(70b) Hon åker dit.

Att nominalfrasen *nästa vecka* i (71a) är ett adverbial framkommer tydligt om man byter ut den mot en enda ord. Detta måste nämligen bli adverbet *då*.

(71b) Jag slutar då.

Adverbial består ofta av hela satser:

(72a) När du dör gifter hon om sig och skaffar sig en mycket bättre man.

Även dessa kan naturligtvis bytas ut mot ettordsadverbial:

(72b) Då gifter hon om sig och skaffar sig en mycket bättre man.

I samtliga exempel ovan är adverbialen primära satsdelar. Adverbial kan emellertid också vara sekundära satsdelar, det vill säga utgöra bestämningar i överordnade fraser. I (73) är objektet en nominalfras vars huvudord är *man*. I frasen finns ett adjektivattribut (*bättre*) som i sin tur har ett *adverb* (*mycket*) som bestämning. Adverbialet är här alltså en sekundär satsdel.

(73) Hon skaffar sig en mycket bättre man.

direkt objekt

mycket bättre

attribut

mycket

adverbial

Satsadverbialen är alltid primära satsdelar och består oftast av ett enkelt adverb. I svenska huvudsatser placeras det vanligen direkt efter det finita verbet ("HEFF-regeln"). I bisatser står det vanligtvis före finit verb ("BIFF-regeln"). Till satsadverbialen räknas negationerna (*inte, ej, knappast*), konnektorer som syftar på något som sagts i föregående sats (*ändå, alltså*) samt talarattitydsadverbial (*lyckligtvis, möjligen*).

Attribut

Attribut är en sekundär satsdel som utgör bestämning i en nominalfras. Attributen kan placeras såväl före huvudordet (t.ex. epitet, adjektivattribut och genitivattribut) som efter det (t.ex. prepositionsattribut). I exemplen nedan är nominalfraserna understruken och attributen skrivna med fetstil.

(74) Men varför skall jag jämt möta **pastor** Gregorius?

(75) Du kan gärna dö, din gamla **rackare**.

SATSEN: HUVUDSATSER OCH BISATSER

Subjekt och predikat bildar alltså en sats, antingen en huvudsats eller en bisats. En huvudsats inklusive eventuella bisatser bildar en mening, vilket en bisats inte kan göra. Bisatsen utgör nämligen en satsdel i huvudsatsen och är underordnad denna. På svenska är det ganska lätt att identifiera bisatser, eftersom satsadverbialen (t.ex. *inte*) som regel placeras före det finita verbet i bisatser, medan de kommer efter det finita verbet i den överordnade satsen. Av följande exempel kan man således sluta sig till att *att prästen inte hade sett mig* är en bisats.

(76a) Jag hoppades *att prästen inte hade sett mig*.
finit

(76b) Jag hoppades inte att prästen hade sett mig.
finit

Bisatser inleds nästan alltid med en subjunktion eller ett relativpronomen (t.ex. *som*).

De olika bisatserna delas lämpligast in med avseende på funktionen, det vill säga vilken satsdel de utgör i huvudsatsen. Man delar därmed in bisatserna i **nominala**, **adverbiella** och **attributiva** bisatser.

Nominala bisatser

Nominala bisatser har samma funktion som nominalfraser: de kan utgöra **subjekt**, **objekt**, **predikativ** samt **reaktion** i en prepositionsfras. De inleds antingen med subjunktionen *att* eller, om de är så kallade indirekta frågesatser, med *om*, *vem*, *vad*, *vilken* etc. De nominala bisatserna kan ersättas med ett pronomen, till exempel *det*.

(77) Vad du tycker intresserar mig inte. (subjekt)

(78) Det är bra att du hämtar barnen. (egentligt subjekt)

(79) Han hoppades att hon skulle göra det. (direkt objekt)

(80) Huvudsaken tycks vara att de uttrycker sig korrekt. (subjektspredikativ)

Adverbiella bisatser

Adverbiella bisatser inleds med subjunktioner och fungerar som **adverbial** i huvudsatsen. Liksom TSR(O)-adverbialen anger de till exempel tid, rum, orsak eller sätt. De kan ersättas med ett adverbial, till exempel *då*.

(81) Hon reste bort innan jag kom tillbaka.

(82) Om du inte kommer gör inte jag det heller.

(83) När han hade diskat och städlat och plockat undan, satte han på teven.

Attributiva bisatser

Attributiva bisatser fungerar som **attribut**. De ingår således i andra fraser och utgör sekundära satsdelar i huvudsatsen. De utgörs ofta av relativa bisatser, som inleds med relativpronomen (84) eller relativa adverb (85). De kan även inledas med subjunktioner (86). De kan ofta avlägsnas utan att meningen blir ogrammatisk.

(84) *Colosseum som påbörjats av Vespasianus avslutades av Titus.*

(85) *I Rom där ju även Colosseum ligger finns många ruiner att beskåda.*

(86) *Dagarna innan du kom var de svåraste.*